

ANALELE PUTNEI

X

2014

1

SUMAR

CUVÂNT ÎNAINTE..... 5

COLOCVIILE PUTNEI, XIV

FLORIN MARINESCU, Gânduri la despărțirea de un vechi prieten.....	7
MARGARITA KUYUMDZHIEVA, <i>In the Shadow of Your Wings:</i> An Unusual Image of Saint Parascheva ?	11
ANDREI PIPPIDI, Un frate necunoscut al lui Petru Rareș	29
IOAN-AUGUSTIN GURIȚĂ, Un tablou votiv regăsit	33
NIKOLAOS MERTZIMEKIS, FLORIN MARINESCU, Mănăstirea Zografu de la Muntele Athos și Petru Rareș. O inscripție referitoare la cumpărarea unei mori de apă în 1533	49
ȘTEFAN ANDREESCU, Vlad vodă Vintilă și Mănăstirea Humor	55
OLIMPIA MITRIC, Un manuscris din perioada lui Iliăș Rareș, în Biblioteca Sileziană (Śląska) din Katowice (Polonia)	61
BOGDAN-PETRU MALEON, Averele Mănăstirii Probota până în vremea lui Petru Rareș. Valoare economică și semnificații simbolice	73
OVIDIU CRISTEA, Știri, politică și război în Moldova lui Ștefan cel Mare	99
ALESSANDRO FLAVIO DUMITRAȘCU, <i>Salutatio</i> : o posibilă moștenire din dreptul bizantin în Moldova lui Ștefan cel Mare	127
ALEXANDRU PÎNZAR, „El Capitano Generale del Re d’Ungheria et del Valacho chiamato Stefano Vajovoda”. Statut și prestigiu reflectate în limbajul diplomatic al epocii lui Ștefan cel Mare	143
LIVIU PILAT, Observații privind armistițiul moldo-polon din 1497	157
MARIUS DIACONESCU, Ciceul în 1499: de la ingerința voievodului Transilvaniei în relațiile româno-ungare la „cuibul de nelegiuți” din imaginația istoricilor	165

ANDREI PIPPIDI, Ahmed paşa, fiul lui Ştefan cel Mare ?	181
RADU G. PĂUN, Pomenirea lui Ştefan cel Mare (şi a urmaşilor săi) la Mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos. O îndreptare necesară şi câteva ipoteze de lucru	191
OVIDIU CRISTEA, Glasul lăncilor: pe marginea unui gest de putere al lui Bogdan al III-lea (1509)	203
OVIDIU OLAR, «Un temps pour parler». Dosithée de Jérusalem et le Synode de Jassy (1642).....	215
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, Refacerea Putnei – „proiect naţional” sau gest de putere ?	251
IOAN-AUGUSTIN GURIȚĂ, O variantă necunoscută a <i>Poricologos</i> -ului într-un manuscris putnean din ultimul sfert al veacului al XVIII-lea	261
ŞTEFAN S. GOROVEI, Facerea, prefacerea şi desfacerea unei mari arhive. Mănăstirea Putna	277
MONAH ALEXIE COJOCARU, Despre trei egumeni ai Mănăstirii Putna şi un „stareţ” de la schitul Sihăstria Putnei	305
LIVIU PAPUC, Noi date despre părintele stareţ Teofil Patraş.....	323
MONAH IUSTIN TABAN, Condicile unei epoci. Cărţi de oaspeţi ale Putnei în perioada 1948–1960.....	337

*

LISTA AUTORILOR	357
ABREVIERI	361

ANALELE PUTNEI

X

2014

1

CONTENTS

FOREWORD	5
THE PUTNA COLLOQUIA, XIV	
FLORIN MARINESCU, Reflections on Parting from an Old Friend	7
MARGARITA KUYUMDZHIEVA, <i>In the Shadow of Your Wings:</i> An Unusual Image of Saint Parascheva ?	11
ANDREI PIPPIDI, Un frère inconnu du prince Pierre Rareș	29
IOAN-AUGUSTIN GURIȚĂ, A Rediscovered Votive Painting	33
NIKOLAOS MERTZIMEKIS, FLORIN MARINESCU, Zographou Monastery from Mount Athos and Petru Rareș. An Inscription about the Acquisition of a Watermill in 1533	49
ȘTEFAN ANDREESCU, Prince Vlad Vintilă and Humor Monastery	55
OLIMPIA MITRIC, A Manuscript from the Time of Iliăș Rareș, in the Silesian Library from Katowice (Poland)	61
BOGDAN-PETRU MALEON, The Assets of Probota Monastery until Petru Rareș. Economical Value and Symbolic Significance	73
OVIDIU CRISTEA, News, Politics and War during the Reign of Stephen the Great	99
ALESSANDRO FLAVIO DUMITRAȘCU, <i>Salutatio</i> : A Possible Inheritance from the Byzantine Law during the Reign of Stephen the Great	127
ALEXANDRU PÎNZAR, “El Capitano Generale del Re d’Ungheria et del Valacho chiamato Stefano Vajovoda”. Status and Prestige Reflected in the Diplomatic Language of the Reign of Stephen the Great	143
LIVIU PILAT, Some Remarks on the Moldavian-Polish Truce from 1497	157
MARIUS DIACONESCU, Ciceu in 1499: from the Interference of the Voivode of Transylvania in the Romanian-Hungarian Relations to the “Hotbed of Outlaws” in the Historians’ Imagination	165

ANDREI PIPPIDI, Achmed pacha, fils d'Étienne le Grand ?	181
RADU G. PĂUN, The Commemoration of Stephen the Great (and His Successors) at the Hilandar Monastery on Mount Athos. A Necessary Emendation and Some Working Hypothesis	191
OVIDIU CRISTEA, The Spear's Voice: A Gesture of Power of Bogdan III of Moldavia during the Siege of Lvov (1509).....	203
OVIDIU OLAR, "A Time to Talk". Dositheus of Jerusalem and the Synod from Iași (1642)	215
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, La reconstruction du Monastère de Poutna – «projet national» ou geste du pouvoir ?	251
IOAN-AUGUSTIN GURIȚĂ, An Unknown Version of the <i>Poricologos</i> in a Putna Manuscript from the Last Quarter of the 18 th Century.....	261
ȘTEFAN S. GOROVEI, Constitution, transformation et dissolution des grandes archives. Le Monastère de Poutna.....	277
MONK ALEXIE COJOCARU, About Three Abbots of the Putna Monastery and a "Starets" of the Putna Hermitage	305
LIVIU PAPUC, New Data about Abbot Teofil Patraș	323
MONK IUSTIN TABAN, Notes of an Age. Putna Guestbooks from 1948–1960.....	337
*	
LIST OF AUTHORS	357
ABBREVIATIONS	361

CUVÂNT ÎNAINTE

A XIV-a ediție a „Colocviilor Putnei” (4–7 septembrie 2013) a fost închinată memoriei istoricului Dumitru Nastase, trecut în veșnicie în primăvara aceluia an († 19 aprilie 2013, Atena). *Te Deum*-ul oficiat de Înaltpreasfințitul Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, în după-amiaza zilei de miercuri, 4 septembrie, a fost urmat de slujba parastasului pentru acest prețuit colaborator al Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare”, participant la activitățile științifice organizate de Mănăstirea Putna din aprilie 2004 până în preajma morții¹. În deschiderea lucrărilor, personalitatea sa a fost evocată, cu multă emoție, de Florin Marinescu². Au fost prezentate, apoi, noile fascicule ale „Analelor Putnei”, 2/2011 și cele două aferente anului 2012.

Ședința de deschidere a continuat cu comunicările prezentate de: Elka Bakalova, *Pillar of Fire as Sign of Theophany: Word and Image (Some Examples from Postbyzantine Art)*³; Margarita Kuyumdzhieva, *In the Shadow of Your Wings: An Unusual Image of Saint Parascheva ?*; Radu G. Păun și Ivan Biliarsky, *Textul Sinodiconului Ortodoxiei din Triodul tipărit la Buzău în 1700. Considerații preliminare*⁴.

A doua zi a Colocviilor (joi, 5 septembrie) a prilejuit împlinirea unui proiect de dată mai veche: omagierea lui Petru vodă Rareș, vrednic fiu al ctitorului Putnei și patron al unei epoci de strălucire culturală care a continuat-o pe aceea inaugurată de tatăl său. Lucrările au fost găzduite de Mănăstirea Moldovița, ctitorie a acestui domn. Au fost înscrise în program următoarele comunicări: Andrei Pippidi, *Un frate necunoscut al lui Petru Rareș*; Teodora Artimon, *Persuasiuni medievale: Petru Rareș și retorica sa vizuală*⁵; Elena Firea, *Ioan cel Nou – un sfânt militar ? Reprezentări ale Sfântului Ioan cel Nou în arta epocii lui Petru Rareș*⁶; Ioan-Augustin Guriță, *Un tablou votiv regăsit*; Nikolaos Mertzimekis, Florin Marinescu, *Petru Rareș și Mănăstirea Zografu. Date necunoscute*⁷; Ștefan Andreescu, *Vlad vodă Vintilă și Mănăstirea Humor (1534)*; Olimpia Mitric, *Un manuscris din perioada lui Iliăș Rareș, în Biblioteca Sileziană din Katowice (Polonia)*; Petronel Zahariuc, *Contribuții privitoare la istoria Mănăstirii Proboată*⁸; Bogdan-Petru Maleon, *Despre unele stăpâniri ale Mănăstirii Proboată*⁹.

¹ Cf. *Dumitru Nastase (1924–2013)*, în *SMIM*, XXXI, 2013, p. 441–445.

² Textul evocării se publică aici, sub titlul *Gânduri la despărțirea de un vechi prieten*.

³ Neparvenind Redacției în timp util, textul nu a mai putut fi inclus în acest număr al revistei.

⁴ Neparvenind Redacției în timp util, textul nu a mai putut fi inclus în acest număr al revistei.

⁵ Neparvenind Redacției în timp util, textul nu a mai putut fi inclus în acest număr al revistei.

⁶ Comunicarea nu a mai fost prezentată.

⁷ Se publică aici, cu un titlu modificat.

⁸ Neparvenind Redacției în timp util, textul nu a mai putut fi inclus în acest număr al revistei.

⁹ Se publică aici, cu un titlu modificat.

Sedințele de vineri, 6 septembrie, au cuprins lucrări consacrate lui Ștefan cel Mare și urmașilor săi, dar și istoriei Bisericii din Moldova: Ovidiu Cristea, *Politică și știri în corespondența lui Ștefan cel Mare cu Brașovul*¹⁰; Alessandro Flavio Dumitrașco, *Relațiile Moldovei cu genovezii în timpul lui Ștefan cel Mare: salutatio și dreptul de preemțiune*¹¹; Alexandru Pînzar, „*El Capitano Generale del Re d’Ungheria et del Valacho chiamato Stefano Vajovoda*”. Statut și prestigiu reflectate în limbajul diplomatic al epocii lui Ștefan cel Mare; Liviu Pilat, *Observații privind armistițiul moldo-polon din 1497*; Marius Diaconescu, *Poziția voievodului Transilvaniei față de stăpânirile domnilor Moldovei și Țării Românești în Ungaria în 1499*¹²; Andrei Pippidi, *Ahmed pașa, fiul lui Ștefan cel Mare ?*; Radu G. Păun, *Pomenirea lui Ștefan cel Mare (și a urmașilor săi) la Mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos. O îndreptare necesară*; Ovidiu Cristea, *Glusul lăncilor: pe marginea unui gest de putere al lui Bogdan al III-lea*; Sergiu Iosipescu, *Basarabia de la Ștefan cel Mare la Petru Rareș*¹³; Ovidiu Olar, *Sinodul de la Iași (1642). Crearea tradiției și geneza mitului*¹⁴; Protosinghel Dosoftei Dijmărescu, *Sfinții Moldovei până la sfârșitul secolului al XVII-lea*¹⁵.

În ultima zi a Colocviilor (sâmbătă, 7 septembrie), rezervată istoriei și patrimoniului Mănăstirii Putna, s-au prezentat șase comunicări: Maria Magdalena Székely, *Refacerea Putnei – „proiect național” sau gest de putere ?*; Ioan-Augustin Guriță, *Note pe marginea unui manuscris putnean*¹⁶; Ștefan S. Gorovei, *Facerea, prefacerea și desfacerea unei mari arhive. Mănăstirea Putna*; Monah Alexie Cojocaru, *Despre doi egumeni și un „stareț”*: Ghervasie, Antonie și Paisie¹⁷; Liviu Papuc, *Noi date despre părintele stareț Teofil Patraș*; Monah Iustin Taban, *Condicile unei epoci. Cărți de oaspeți ale Putnei din perioada 1948–1960*.

Studiile se publică în ordinea în care au fost incluse în program.

REDACȚIA

¹⁰ Se publică aici, cu un titlu modificat.

¹¹ Se publică aici, cu un titlu modificat.

¹² Se publică aici, cu un titlu modificat.

¹³ Neparvenind Redacției în timp util, textul nu a mai putut fi inclus în acest număr al revistei.

¹⁴ Se publică aici, în limba franceză și cu un titlu modificat.

¹⁵ Neparvenind Redacției în timp util, textul nu a mai putut fi inclus în acest număr al revistei.

¹⁶ Se publică aici, cu un titlu modificat.

¹⁷ Se publică aici, cu un titlu modificat.

D. Nastase
(7 martie 1924 – 19 aprilie 2013)

FLORIN MARINESCU

GÂNDURI LA DESPĂRTIREA DE UN VECHI PRIETEN

Cu Dumitru Nastase am fost prieten de când l-am cunoscut și până a adormit.

Ne-am cunoscut în 1978. Fusese coleg cu sora mea la Institutul de Istorie a Artei din București, cu bursa căreia plecase la Atena prin 1970. Mama mea era profesoară de greacă și latină la Universitatea din București. În timpul acela, guverna în Grecia o juntă militară și autoritățile „de specialitate” din București au socotit că, dat fiind că mama noastră preda limba unei țări fasciste, e mai bine ca sora mea să nu mai plece la Atena. A fost ales pentru a pleca Dumitru Nastase, care s-a întors prin 1991.

Am să încerc să punctez personalitatea sa atât sub aspect științific, cât și uman.

Științific, după serioase studii și la fel de serioase articole publicate mai ales în țară, și-a aprofundat cercetările asupra Bizanțului și nu numai, în Grecia.

Contactul direct cu Fundația Drăgan, zic eu, l-a pus în situația de a aprofunda ideea imperială în Țările Române și nu numai, idee care nu l-a mai părăsit niciodată.

A mai adâncit și altă temă, paralelă, aceea a vulturului bicefal, despre care a publicat și profunde studii în diverse limbi. Nu vreau să intru în amănunte pentru că eu am altă orientare. Dar vreau să vă spun că ambele teme de lucru nu au fost nici ușoare, nici general acceptate, ceea ce mi se pare normal.

Se bucura mult când îi aduceam de la Athos fotografii, mai ales de documente pe care descoperea vulturi bicefali. Strâns legat de ideea imperială era pentru el ajutorul constant și multilateral furnizat de Țările Române Sfântului Munte. Grație ideilor și tezelor sale, ajutorul dat de Moldova și Țara Românească, atât la Protaton, cât și la fiecare mânăstire athonită, este bine justificat ideologic.

Nu cred că se poate spune același lucru despre ajutoarele acordate de cele două principate altor regiuni din Grecia ca Patmos, Meteora, Dusicu sau Epir, sau din afara Greciei, ca Trapezunt, sau ajutorul dat Patriarhiilor de Alexandria, Ierusalim sau Antiohia. Am senzația că cercetătorii care se apleacă asupra ajutorului românesc către zone în afara Sfântului Munte nu se ocupă îndeajuns și de o reală justificare a acestuia. Ne-ar fi de folos și alți cercetători ca Dumitru Nastase.

Revenind la temele sale de predilecție, cred că importanta sa arhivă, depusă la sediul programului *Ideologia Medievală a Puterii*, ar putea constitui, prin

grija profesorului Ștefan S. Gorovei, puncte de plecare pentru cercetători mai tineri, ca să adâncească unele aspecte de care s-a ocupat cel pe care-l evocăm acum.

La fel de util ar fi dacă, prin grija instituției de cultură care este Mănăstirea Putna, s-ar reedita toate articolele sale într-un volum. Am avut mult timp senzația că prietenul meu și al dumneavoastră a scris poate prea puțin în comparație cu ce ar fi putut. Asta, într-o epocă în care unii scriu mai mult decât citesc și alții publică mai mult decât scriu. Dar punându-i în ordine extrasele m-am gândit că nu am dreptate. Nu a scris puțin, independent de faptul că, fiind un adept al acribiei științifice, întârzia să dea un text la tipar. A scris poate mai puțin decât am fi vrut noi.

Am colaborat și eu direct și bine cu el, atât prin anii 1986, cât și în ultimii ani. Prin 1986, pregătind catalogul sumar al documentelor de la Simonopetra, în limba franceză, iar în ultimii ani pregătind volumul de rezumate dezvoltate, în limba greacă, așa cum am publicat eu în ultimii 16 ani. Din păcate, nu a mai apucat să vadă volumul tipărit, pentru care a pregătit o solidă introducere, după cum s-a ocupat de îngrijirea sa editorială. Sunt convins că el va apărea în cursul anului 2014 și va stârni interesul colegilor din România.

Lui Dumitru Nastase nu i-au plăcut jumătățile de măsură. Nu voia să audă de lucruri doar pe jumătate solide. Când se punea problema cunoștințelor de limbă străină ale unei persoane, răspundea: „E ca și cum ai pune un ovrei din Basarabia să vorbească franțuzește”. Sau, când cineva îl ruga să-i explice o serioasă temă științifică, răspundea: „E ca și cum mi-ai cere să-ți explic cum se face o operație de chirurgie pe cord deschis”. L-am întrebat și eu odată dacă să merg sau nu în Transnistria, unde căutam o biserică închinată de Roxandra Hmelnițki mănăstirii atonite Vatoped. Și mi-a răspuns senin: „Nu știi ce răspuns să-ți dau, pentru că nici unul dintre cei care s-a dus acolo nu s-a mai întors...”.

Lui Dumitru i-a plăcut să trăiască nu atât bine, cât frumos. Poate aș putea să-i aplic cuvintele Floriei Tosca: „Visi d'arte, visi d'amore” („Pentru artă și amor trăit-am”).

Îi plăcea să stea de vorbă cu prieteni și colegi cu un pahar în mână. Odată, la birou, a sugerat discret băiatului de la bar să-i dea o licoare. Băiatul s-a făcut că nu înțelege și atunci Dumitru i-a spus o anecdotă, cu speranța că i se va îndeplini dorința: „Cade un tânăr de la etajul I. Sar inimoșii: «Băieți, dați-i apă!». Tânărul, care nu suferise mari pagube, întreabă: «Am căzut de la etajul I și-mi dați apă. De la ce etaj trebuia să cad ca să-mi dați ceva mai tare?»”.

Dacă aș spune că a avut numai prieteni, aș greși. Pentru că a avut și trei dușmani. Unul a fost președintele Fundației, Nikos Svoronos. A murit cu mulți ani în urmă. Al doilea a fost un alt Nikos, Ikonomidis, fostul director al Centrului de Cercetări Bizantine. A murit cu mulți ani în urmă. Al treilea a fost o doamnă, Hrysa Maltezu. A ajuns academician. Toți trei nu cred că aveau ceva cu Dumitru ca om. Îi

deranja poate numele, sau mai ales tematica cercetărilor sale. Dar a depășit orice asperități, având o vârstă a senectuții liniștită.

Un alt aspect la care vreau să mă refer a fost cultura sa deosebită, nu numai de specialitate. Rar am văzut un om care să fi mâncat atât de multe cărți pe pâine. Celebrele hârtiuțe puse la capitole care-l interesau demonstau că citise toată cartea. E de la sine înțeles că nu a existat în biblioteca lui o carte cu foi netăiate. A mai avut în bibliotecă și vreo 80 de cărți, așezate separat. Printre autori și tematici – cărți despre Gustave Flaubert, Alexandru cel Mare, lucrări de politologie, poezii din Basarabia, autori ca Liviu Rebreanu, Constantin Bacalbașa, Abatele Prevost, Valentin Georgescu, Zoe Cămărășescu, Anna Apelbaum, Machiavelli, Geo Dumitrescu și Romul Munteanu.

Încă ceva, în final. În decursul anilor, i-a ajutat mult pe români, mai ales pe cei ce întâmpinau dificultăți materiale, după cum se bucura mult când veneau din țară să-l vadă colegi sau discipoli.

Ne va lipsi din ce în ce mai mult, așa cum ne va lipsi și un alt învățat, prieten al lui și al nostru, Petre Ș. Năsturel.

Acestea au fost puținele mele gânduri la despărțirea de Dumitru Nastase, în cadrul parastasului științific organizat de Sfânta Mănăstire Putna.